

Поволі і пливко, заломивши навхрест на грудях руки і відкинувши назад голову, полосував у хвості повітровий технік Кречет-Рачковський в генеральських (п. інфантерії) рейтузах, в польськiм, зразку за Жигмонта III, контушеві і в полтавському брилі. Був він довгоносий, скуластий, зі сірими очима, в яких завше гуляв переляк.

Непорушно і молитовно, ніби черниці на літургії, стояли сосни і брeніли вгорі смолистими чотками зеленої щітини. Пахло терпентиною і солодкою пріллю калюжної води. В очеретах лісового озера сичали селезні, в гущавині орішника дзвонили ліскотухи. А на ясному блакитному небі сміялося і жмурилося липнeве сонце, мережачи золотою сіткою пекучого проміння лісові тропи озера, сосни...

„Гаряче, — скаржився технік — почуваю, ніби я дістався в обійми Вельзевула“...

„Дурниці, це ще не гаряче, — радісно спіймав нитку до розмови завше балакучий студент, — ото буде нам гаряче, коли ми дістанемося в більшовицькі руки...“

Скинувши циліндер і тримаючи його на лівій руці, як це робили еспанські гранди при королівському виході, сотник Мотузок зауважив:

„Немає чого накликати на себе біду; я фаталіст і вірю: того, що людині призначене з Гори, не обминути...“

„Що й казати, мудрі слова, — ніби погодився студент, підбравши назад руки під поли бального фраку, — на кожний випадок прошу вас, мої товариші, запам'ятати: коли недоля зведе нас з більшовиками, слово забираю я. Ви, — ані мур - мур... мовчите. Справа в тому, щоб розмовляти з більшовиками і переконати їх в противному, треба добре розумітися на законах логіки. Не криюся — в законі про виключення третього я — цар і бог, в сильогізмах собаку зів. Порятунок наш виключно в... Студент висунув язика, демонструючи його, як непереможну силу в небезпеці.

Сміялося і жмурилося сонце і нищпорило золотими зайчиками на лісових стежках, в гущавинах, по червоній корі велитенської сосни. На перехрестю лісових троп стрінули вони стареньку сутулу бабцю, яка сиділа, підобгавши під себе ноги біля клуночка з трісочками сосновими шишками.

„Сабаніз хаїр олсун“ — жартівливо привітався з нею по татарському студент.

Бабуся полохливо вирячила на студента очі боязько позирнула навколо, немов шукаючи надійних шляхів до відступу.

„Кефениз еї-ми“. — продовжував жартувати студент, запитуючи по татарському про її здоровля...

Бабця побожно перехрестилася, перенесла очі на техника і хекаючи з перестраха, прошепотіла:

„Не робіть мені лиха... Що ви за люди?“

„Ми турецькі послы. Шукаємо вільної землі і чоловічого мяса“, — з патосом і строго вимовив сотник.

Згадка про чоловіче мясо немов скосила з бабусиних пліч 20 років і зі спритністю сарни плигнула вона в гущавину березняка і зникла, полишивши клуночок на поталу турецьких послів.

Сміялися подорожні, сміялося і жмурилося сонечко і витанцювувало своїми золотими проміннями на лисині сотника Нагнибиди.

„Vanitas vanitatum et omnia vanitas“ — процитував Мотузок і замовк.

На узліссі з-за горбка викотилося село Г-ще з невеличкою деревляною церквою, з вітряками на горбку і вербами на ставку. Поруч з церквою стриміла на самоті під солом'яним дахом місцевої архітектури будівля зі широким ганком, на причілку якого накреслили ще за царя чорною фарбою:

„Г-ое Волостное Правление“.

На ганку і довкола на травці сиділи по татарському, зігнувши ноги в колінах, десятків зо два, або зо три селян з грубими ціпками в руках, сиділи мовчки, ніби кримські дєрвіші підчас загальної молитви. Серед них метушилися якісь військові люди з червоними стрічками на грудях і озброєні з ніг до голови.

На шляху, поблизу правління два військові стежили коней, що були розсідлані і нудьгували на соняшній спеці.

„Більшовицький розїзд“ — промайнуло в головах подорожних. Однак тікати не було куди, треба було шукати якогось виходу з досить прикрого положення.

„Щасти Боже!“ — привітався сам на свій технік, вимахуючи в повітрі полтавським брилем.

Селюхи, мов по команді скинули шапки і мовчки знову їх зодягнули.

„Наше вам поштеніє!“ — голосно відповів русявий з червоним обличчям, кирпатий зі злили зеленими очима, військовий, на грудях якого значилися дві гранати і револьвер системи Нагана.

„Проголодалися в дорозі і шукаємо квасного молока та печеної картоплі“ — чемно інформував селян збентежений присутністю чєрнооармійців сотник.

Селяни мовчали.

З покоїв правління вийшов цивільний панок, теж з червоною стрічкою на грудях і шкіряною текою в руках. Він здивовано поглянув на подорожних і строго запитав:

„Що ви за люди?“.

„Полонені з царської армії... Повертаємось з Магдебургу до Києва“ -- відпов сотник.

Знову всі замовкли.

Кирпатий військовий, спершись на шаблюку, пильно приглядався в очі сотників. Його міна говорила: „мені такий сякий не збрешеш“.

„Какой кооперації? — з помещіков, алі з іних буржуев будете? — запитав він сотника, пильно стежучи за його очима.

„Бувший студент Київської духовної академії, поручник царської армії“.

„Пролетарський технік Л го повіту“.

„Полковий писар Бородянського полку“.

Мотузок ніколи не міг сподіватися, що така магічна сила крилася для селян в назвиську його шкільної кваліфікації. Вони зірвалися з місця і розглядали студента з тим смаком, з яким голодна сорока щіпає кістку.

„Студенти.. це ті, що нарід хрищений катували?“ — з призирством і ненавистю запитували в юрбі.

„Що? Ми, студенти, народ катували?“ — вигукнув студент розюшений дивними закидами.

Бачучи, що темпераментна вдача студента може пошкодити їх опінії в очах червоноармійців, сотник винісся наперед і, вислухавши в повітрі руками, почав чемно говорити про ролю і заслуги студентів:

„Ви помилилися, громадяни. Студенти — це той бувший авангард піонерів останньої революції, який завше виступав проти царя та його міністрів. Студенти допомогли скинути царя, скинути для того, щоби набули ви право незалежно порядкувати на своїй рідній землі, аби в школах ваших діток вчили рідної мови, аби..“

„Юринда!“ — незадоволено обірвав промовця на півслові панок з текою в руках. — „Ваші діди, прадіди говорили рідною мовою і ніхто того не забороняв“.

„Безусловно правда“ — ствердив воєнрук: „Ето он контр-революцію напеваает, подозрительно..“

Сотник розгубився: засунувши в кишені руки, він розпачливо блукав сумними очима десь понад юрбою, миттю втративши і бойовий вигляд, і поважну постать промовця.

...Жмурилося і сміялося весело сонце і полоскало золотим промінням бронзові обличчя, змиваючи з них порох діамантовими струмочками поту.

В лісі непосидюща зозуля числила монотонно, з короткими павзами молодим чередникам роки, що стежили за сільською худобою. Студент нервував і гнівався на сотника, що зіпсував усю обідню, не з того почавши розмову. Думав про себе, що без знання закону про виключення третього і сільогізмів юрби до себе не повернути.

Юрба гомоніла і гомоніла... Коли трохи утихомирилося, студент підніс догори циліндра, подаючи знак, що він буде говорити.

Юрба насторожилася.

„Прошу відповісти, — рішуче і голосно, як подають військову команду, питає студент! „Ота земля, на якій ви тепер сидите, кому належала до революції?“

„Князю Щербатову!“ — обурено крикнули з юрби.

„А ліс? Бачу ви поновили свої паркани!“

„Князю Щербатову“.

„А тепер кому це все належить?“

„Наше!“ — Гучно і безапеляційно ствердила юрба.

„Чому?“

„Випало так: князя ми порішили, а землю і ліс забрали, бо наше!“ Студент задумався: „Чи то звичайна національна упертість сидить в їх печінках, чи то відсутність логічної думки не дає їм зрозуміти звичайних речей“ — думав він і насунувши циліндра на мокру від поту голову, почав спокійно і лагідно доводити селян до висновку.

„Бачите, земля і ліс придбані вами на рахунок революційних здобутків. Революцію викликали ті, що були незадоволені царським режимом...“ Ні студент, ні технік, ні сотник не звернули увагу на панка, що тримав у руках теку: він, ніби ураган переносився з одного кінця юрби до другого, нишком давав розпорядження, метушився, гасав поперед то позад юрби, то на ганок, то з ганку.

„Елісеєв! Петров! Комаров! — гукнув він на червоноармійців, коли наблизився до сотника: — Прошу до холодної“, сіпнув він за чернечі чотки на сотникові.

„Що то єсть холодна?“ — не зрозумів сотник.

Кремезний, широкогрудий Елісеєв дає зрозуміти, погрозивши рушницею.

„Моазчать! Сволоч буржуйська!“ — рикнув він, ніби потривожений звір, і схопивши сотника вільною рукою за ковнірець, кинув його поперед себе на ганок.

„Панове! Громадо! Прошу слова!“ — силкувався говорити студент, коли опинився в залізних обіймах Комарова.

„Що? Хам! Як ти дозволив!“ — закричав він на Комарова і в розпачі вдарив того ногою в живіт, на що Комаров, залучивши студента між свої ноги, почав вастувати його козячою ніжкою.

Пролетарський технік Кречет-Рачковський, свідомий більшовицьких звичаїв, зманеврував у юрбі і сам ускочив на ганок, схвильовано прохаючи:

„Скорше кажіть, де тут у вас холодна?“

„Оце пригода! Дочекалися нарешті!“ — забалакали подорожні, опинившись всупереч своєму бажанню в темній і вузькій коморі, що своєю формою нагадувала труну. Вузьке віконце з розбитою шибкою було заткнуте брудною ганчіркою, долівка вимазана вапном і на думку студента вона мала рельєф Піренейського півострова: стіни чорні, вкриті мохом, як та тундра.

Не було ні стільця, ні лавки, ні навіть обрубка.

„Тепер і я переконався, добре мати справу з законом цього виключення третього і сільогізмами“ — кепкував технік, позираючи на студента.

„Ого люципери, циліндра поломали“ — бідкувався сотник, вирівнюючи дно циліндра.

„Сідайте, братерство на землю“. — гостинно запрошував студент. — „Будемо чекати кінця“.

За дірчатими дверми холодної йшла жвава, голосна розмова червоноармійців. Селянів не було чути, певно розійшлися по хатах. Якийсь, певно військовий, оповідав про свою пригоду на австрійському фронті:

„Стою я ето на посту подчаском ноч'я в полевом карауле. Смотрю, человек ідьот от неприяеля, как будто не свой. Прьот на меня. Стой! — кричу. — Хто ідьоть? Отвечай! Русин з Тарнополя. Говоріт, что переходіт от немцов к своїм, нада понімать, до нас. Веду я его в караул, а серце подсказувае мне: ех, брат, шпіона ведьош. Спрашіваю его: деньгі імееш? Показивает мне деньгі... Что би ви подумалі?“ Військовий мовчить, тримаючи всіх на довгій павзі.

„І что? Не муч, говорі!“ — не витримують зацікавлені слухачі.

„Вообразіте, показивает австрійскіе деньгі“ — підносить він голос для глибшого вражіння на слові „австрійскіе“. „Ясное дело, что шпіон. Шпіонов все закони приказивают вешать... Я пристукнул его етакую сволоч!“

Військові загули, ніби бджолиний рій, коли вилітає з вулика. Висновки з доповіді підчаска не були приємні для вух подорожних.

„Нет дураков!“ — чути було в холодній. „Петлюровци. На мордах написано, что петлюровци. Бежат за граніцу“.

„Чуєш? Це вони про нас“ — казав Мотузок сотникові. „На бісового батька ти отого циліндра нацупив на лису голову. Не інакше, як він збентежив розумні більшовицькі голови“.

„Бог знає, чи то циліндер, чи то твій жидівський лапсердак, однак я маю передчуття, що твоему богословському священству возляту сиропу в місця, що от нагадують російський прапор“, жартував сотник, лежачи на підлозі, на узгірі Сієри Гвадерами і підпираючи ногами Андалюзьку низину“.

„Закони льогіки непереможні, хай тільки мені дадуть висловитися, я доведу... Закони льогіки...“

Студент не скінчив: скрикнули двері і на порозі виросла могутня постать Елісеєва з рушницею в руках.

„Виходь! — суворо штовхнув він студента рушницею. „Остальные сіди спокойно, пока я не заехал по морде!“

„Не тикай, свиней я з тобою не пас!“ схопився на ноги схвилюваний студент, червоний від гніву, з піною на устах з застиснутими кулаками. Елісеєв схопив студента за ковнірець з силою кинув його за двері. Студент, як той метеор з неба, проскочив через двері на ганок гелгнувся на землю перед кріселком, на якому сидів, знизивши очі на груди, голова ісполкому — панок з текою.

„Прощу показати документи?“ — сердито гримнув він до студента.

На ганок вискочив воєнрук, перекинувши шаблюку на плечі, так, як тримають рушниці, він зупинився проти студента і позирав на нього з тим схидним усміхом і виглядом, який говорить: „Мені не збрешеш. Не маєш чого критися, не сховаєшся“.

„Я маю до вас три питання“ — спокійно позирнув довкола червоних Музузок і спинивши свої очі на злих зеленастих очах воєнрука, почав:

„Прошу вас зізнатися отверто і щиро, кого ви бороните і які точки революційної програми ви захищасте?...“

„Деньгі маєш?“ — в свою чергу запитав його солодко воєнрук і наставив вуха, так, як то робить диригент, коли прислухується до камертону. Студент покопався в пазусі і відповів:

„Щось знайшов... — здається сто австрійських корон і три срібних рублі“.

„Понімаєте“ — урочисто і задоволено вигукнув воєнрук, оглядаючи червоноармійців з виглядом, що казав: „Чи не моя була правда“.

„Дайте сюда деньгі“ — заметушився голова ісполкома і підморгнув Елісеєву, подавши знак, що допит скінчився.

Сотника і техніка не допитували: обшукали і відібрали гроші.

В холодній було чути, як воєнрук комусь наказував:

„Две бутилкі самогону, яешню і куріцу! Одна нога там, а друга здесь!“ А за півгодини скрипчиві слова, буцім то з пересохлого горла когось благали:

„За командарма, Егоров! Прошу без церемоній!“

„Отведайте немного, может быть ви яду подсыпали. Время тепер ненадъожно!“

Сонце знизилосся: через шпари вузького віконця рожеві проміння плигали на брудній підлозі полохливими зайчиками. З лісу верталася до села череда. Чути було ляскання батогів і сердешні вигуки чередників до підпасичів:

„Гей! Гей! Нагони ту попівську, — знову у царині“.

На манастирській дзвіниці заблаговістили до вечерні. Срібні томливі дзвони пестили слух і зворшували душу болісним сумом.

„Нема чого ховати від себе правди — нас безперечно розстріляють, — казав студент технікові й сотникові. — Незадовго до смерті я зізнаю перед вами, що підказала мені словесна стичка з більшовиками: нерозумно оперувати з червоними льогічними доказами. Переконуючими для них аргументами завше будуть і лишаться: фізична сила, зброя і перемога над ними. Одначе смерть нам не страшна і свій обовязок ми виконали чесно, як уміли і скільки нам дозволяв розум та наші сили“.

„Як умру то похуйте...“ Грудним високим тенором, подібним до жіночого контральта і в унісон манастирському дзвоніві підхопив технік:

„Мене на Україні“. Прилучилися до нього соковитий баритон і бас. За дверима, силкуючись заглушити подорожних і зриваючись з високих нот без такту і хорової дисципліни червоноармійці співали:

„Вставай проклятем заклеймьонний...“

А коли подорожні закінчили заповіт, почали церковну великопосну пісню:

„Душе моя, что спіші, конець приближається“.

В той час двері з грюкотом зіскочили з завісів і чотири червоноармійці з рушницями перескочили поріг. Ні студент, ні сотник, ні технік нічого не зрозуміли. Сотник устиг тільки занести над головою руки, стуливши їх на взірець варязького щита. Студент хотів підвестися на локіть, однак посковзнувся. Так і лишився лежати на правому боці. Технік устиг, захищаючись, сціпити голову між колінами.

—о—

Голова ісполкому нетвердо тримаючись на ногах, наказував червоноармійцям:

„Копайте яму середі уліци, пускай їх могіла послужит для другіх нравоученієм“.

На монастирській дзвіниці вдарили всі дзвони. Срібні оксамитові їх тони відгукнулися в лісі і забреніли величньо, побідно і гармонійно. А назустріч їм бреніли зелені чотки хвойової щітини, бреніли той гимн, який полишили в лісі три подорожні:

„Взбранной воеводи побідітельниа“.

|||||||

Н. Королева.

IV. Горличка *).

„Співаймо псалму про весняні чари“.
У. Кравченко.

Що син багатого й славнозвісного лицаря Анклітцена втік з батьківського замку й щез без сліду, це не могло бути подією буденною, котру можна легко забути. Та ж увесь хрищений мир, не лише фрейбурзької околиці схвилювали й розбурхали речі важливіші й цілком несподівані, мов грімовидя на Різдвяних Святах. В побожному місті Фрейбурзі, біля якого стояв славний своєю праведністю кляштор, на спокусу люду христіянському, на погибель чималого числа хрищених душ обявилось разом дві відьми. Власне: ціле кодро відьомське, бо ж були це мати й донька, прачка Тільде та її „сновидя“ — Колюмба, котра, не інакше як з намови диявола, „вчилася на абатису“, щоб замазати людям очі й відразу позамітати за собою всі сліди. Та ж не такий вже й хитрий чорт, щоб окрутити людей побожних: відьом викрили, петлі диявольські порозплутували, й усім тепер було ясно, що не тільки були це відьми безсумнівні, але ж і події в „замку на шпичаку“ безперечно мали до відьомської справи якесь ближче відношення. Не без нечистого це сталося, щоб син-одинак такого можновладця, одинокий представник роду, котрому, власне, було все дозволене й уможливлене, — ні з сього, ні з того намагався вбити рідного батька, а потім не-

*) Четвертий розділ повісти „1313“. Попередні розділи гл. чч. 6—7, 8—9 і 10—11 1934.